

Карел Чапек

Пригоди з грабіжником і палієм

Перекладач: Юрій Лісняк

Джерело: 3 книги: Чапек К. Війна з саламандрами. Роман. Мати. П'єса. Оповідання.— К.:Дніпро, 1978

— Авжеж, красти треба вміючи, — озвався пан Їлек. — Так казав і Балабан, той самий, що наостанку впорав касу у фірмі "Шолле і компанія". Той Балабан був такий культурний, розважливий злодій; і немолодий уже — а з досвідом, певна річ, і розуму прибуває. Молодих здебільшого підганяє азарт; звісно, з наскоку багато що може вдатись. Та як почнеш думати, то запал звичайно пропадає, і тоді берешся за діло, тільки гарненько все зваживши. Так воно й у політиці, й у всьому.

Отож той Балабан казав, що в усякому ділі є свої правила. Приміром, фахівцеві по касах завжди слід працювати самому, бо на інших покладатися не можна; по-друге, не слід довго працювати в одному місті, бо незабаром твою руку пізнаватимуть; а по-третє, треба не відставати від свого часу й вивчати все, що з'являється в твоєму фахові нового. Та водночас краще не занедбувати традицій і не дуже вирізнятись, бо чим більше злодіїв працюватиме однаково, тим важче буде поліції. Тому Балабан держався ломика, хоч мав і електричний дріль, та навіть і термітом умів користуватися. Він казав, що братись за оті новітні панцерні сейфи не варто — це тільки для хвальків та честолюбців, а він воліє старі солідні фірми зі старомодними залізними шафами, де лежать справжні гроші, готівка, а не якісь там чеки. Так, у нього, в того Балабана, все було як слід обмірковано й зважено. Він, крім того, торгував старовинною бронзою, заробляв дещицю й маклерством, манджував і кіньми — одне слово, не бідував. І ось він вирішив, що впорає ще одну касу, та й покине це діло. Але робота буде така чиста, що

молоде покоління аж роти пороззявляє. Бо головне, мовляв, не в тому, щоб загребти великі гроші; головне, казав Балабан, не попастися.

Ну, і нагледів він собі ту останню касу у фірми "Шолле і компанія" — знаєте, ота фабрика в Бубнах. І роботу зробив справді так, що вже чистіш нікуди. Мені про це розповідав один агент із поліції, такий собі Піштора. Балабан заліз до контори вікном із подвір'я, виламавши ґрати; але так уже чисто ті ґрати вийняв, казав Піштора, що любо глянути, навіть не насмітив — такий ото майстер з нього був. І саму касу відчинив з першої спроби, жодної зайвої дірки чи дряпини не зробив, навіть фарби марно не обдер. Зразу видно було, казав Піштора, що цей чоловік любить своє діло. Ту касу потім забрали до криміналістичного музею, як зразок майстерної роботи. Відкривши касу, Балабан забрав гроші — щось із шістдесят тисяч, — з'їв шматок хліба з салом, принесений із собою, і виліз тим самим вікном; він полюбляв казати, що полководець і грабіжник повинні дбати насамперед про відступ. Потім заніс гроші до небоги, інструмент — до приятеля, якогось Лізнера, прийшов додому, почистив костюм і черевики й ліг спати, як кожна порядна людина.

Та ще не було й восьмої години ранку, а вже хтось стукає до нього в двері й гукає: "Пане Балабан, відчиніть!" Балабан здивувався — хто воно такий, — але з чистим сумлінням відчинив. А в двері впихаються два поліцаї і з ними агент Піштора. Може, й ви його знаєте; такий невисокий чоловічок, зуби як у білки, і весь час усміхається. Він перше служив у поховальному бюро, але мусив піти звідти, бо люди не могли втриматись від сміху, коли бачили, як він виступає перед труною і весь час так кумедно шкіриться. Я давно помітив, що багато людей усміхаються просто від збентеження, бо не знають, що їм робити зі своїм ротом, як інший не знає, куди подіти руки. Ось чому люди так безперестану всміхаються, коли говорять із якоюсь високою особою — з монархом чи там з президентом: не стільки з радості, скільки від збентеження. Та слухайте ж далі про Балабана.

Коли він побачив поліцаїв із Пішторою, то зразу накинувся на них у праведному гніві:

— Чого ви шюди до мене ліжете? Я ваш жнати не хочу! — і йому самому стало чудно, що він так шепелявить.

— Та ну-бо, пане Балабан, — сміється Піштора. — Ми тільки хочемо глянути на ваші зуби. — І ступає до розмальованого кухлика, куди Балабан клав на ніч свої вставні щелепи: він одного разу мусив виплигнути у вікно і позбувся тоді майже всіх зубів.

— А правда, пане Балабан, — із превеликою втіхою каже йому Піштора, — погано держаться оці протези; вони у вас хилиталися в роті, коли ви свердлили касу, то ви їх вийняли і поклали на письмовий стіл. А стіл був запорошений... Невже ви, пане Балабан, не знаєте, скільки пилюки буває в бухгалтеріях? Ну, а ми як знайшли там слід від зубів, то що нам лишалось? Мусили йти до вас, пане Балабан; ви вже не гнівайтесь. Треба вам було спершу витерти порошок.

— От чортівня, — здивувався Балабан. — Таки правда, Пішторо, що від однієї помилки не встережеться і найбільший проноза.

— Але ви зробили цілих дві, — усміхнувся Піштора. — Ми тільки-но розглянулись там, як зразу подумали на вас — а знаєте чому? Кожен путящий грабіжник неодмінно, вибачте, сходить до вітру на місці злочину, бо є прикмета, що тоді не попадешся. Ну, а ви, бач, дуже мудрий, ні в які забобони не вірите, гадаєте, що в усьому досить самого розуму. Та й бачите, що вийшло. Ні, пане Балабан, красти треба вміючи.

— Е, бувають таки справді дуже кмітливі люди, — зауважив статечно пан Малий. — Я колись читав про один цікавий випадок — може, хто з вас не чув про нього, то я розкажу. Сталося це десь у Штірії. Жив там лимар, на ім'я Антон, а на прізвище чи то Губер, чи то Фогт, чи то Майєр, як то звичайно у німців. Отож він, той німець, справляв свої іменини й сидів у себе вдома за святковим столом. Правда, в тій Штірії навіть у свято не з'їдять смачно, не те що в нас. Я якось чув, ніби там їдять і

каштани. Ну, то сидить той лимар після обіду зі своєю родиною, аж раптом хтось стукає у вікно: "Сусіде, у вас покрівля горить!"

Лимар вискакує надвір — аж справді вся покрівля вже в полум'ї. Ну, звісно, діти в крик, жінка, плачучи, виносить годинник — я чимало на пожежі надивився, то помітив, що звичайно люди, розгубившись, починають виносити всякі дрібниці — годинник, чи млинок для кави, чи там клітку з канаркою, і тільки як стане запізно, згадають, що там зосталась бабуся, і одіж, і ще бозна-що. Зразу позбігались люди, заходились гасити, та більше заважали одне одному. Тоді над'їхали пожежники: ви ж знаєте, пожежникові треба переодягтися, перше ніж їхати на пожежу. Тим часом зайнялася ще одна оселя, і до вечора згоріло їх п'ятнадцять.

Хто хоче побачити путящу пожежу, хай поїде на село або до невеликого містечка; у великому місті вже не те, там ви дивитесь не стільки на пожежу, скільки на трюки пожежників. А найкраще буває, коли ви самі допомагаєте гасити чи принаймні можете давати поради тим, хто гасить. Це дуже приємна робота — гасити пожежу: воно так гарно сичить і стріляє; а от носити воду з річки ніхто не любить... У людській натурі є щось дивне: коли людина бачить якусь катастрофу, то вже хоче, щоб вона була неабияка. Велика пожежа чи велика повінь якось розбуркують нас; нам тоді здається, наче ми, так би мовити, не проґавили в житті свого. А може, це щось таке, ніби захват поганина перед божественною силою стихії.

Звісна річ, другого дня там було таке, як... ну, як після пожежі, та й годі. Вогонь прекрасний; але пожарище — страшне. Це так само, як у коханні. Тільки дивишся безсило й думаєш, що від цього лиха вже не оговтаєшся. Ну, і прибув туди один молодий поліцай — з'ясувати причини пожежі.

— Пане вахмістре, — каже йому той Антон, лимар, — я ладен закластися, що це хтось підпалив. Бо чому воно зайнялося саме на мої іменини, коли я сидів за столом? Але я нізащо не збагну, хто це може

мститися мені. Адже я нікому нічого лихого не роблю, та й політикою не цікавлюся. Просто не знаю, хто це міг би бути такий злий на мене.

Був полудень, сонце пекло. Поліцай ходить по пожарищу й думає: тепер сам чорт не добере, від чого воно зайнялося.

— Пане Антоне, — враз питає він, — а що то блищить у вас он там на балці?

— Там було дахове вікно, — відказує йому лимар, — то, мабуть, якийсь гвіздок.

— Ні, на гвіздок не схоже, — поліцай йому, — скоріш на дзеркальце.

— Де б там узялося дзеркальце? — заперечив лимар. — • Адже на горищі була сама солома.

— Ні, таки дзеркальце, — каже поліцай. — Зараз я вам його покажу.

Приставив до тієї обгорілої балки пожежну драбину, зліз нагору й каже:

— Ні, пане Антоне, це й не гвіздок, і не дзеркальце, а кругле скельце. Прикріплене до балки. Навіщо воно тут?

— А кат його знає, — відказує лимар. — Може, то діти гралися.

А поліцай дивився-дивився на скельце, та як крикне:

— Ой! Пече, бісова душа! Що воно таке? — і помацав себе за ніс. Тоді знов як закричить: — Що за чорт! Тепер руку обпекло. Ану, пане Антоне, подайте мені якогось папірця.

Лимар подав йому аркушик із блокнота, і поліцей хвилинку подержав той аркушик під скельцем, а тоді каже!

— Здається, я вже знаю, в чім річ, пане Антоне. Злазить з драбини додолу й показує папірець лимареві, а в папірці пропалена дірка, і ще димок куриться.

— Пане Антоне, — каже поліцей, — це скельце, щоб ви знали, — збиральна лінза, або ж лупа. А тепер я хотів би знати, хто прилаштував цю лупу тут, на балці, якраз над купою соломи. І будьте певні: хто це зробив, того я поведу звідси в наручниках.

— Господи праведний! — ужахнувся лимар. — Та в нас і в домі лупи не було... Стривайте! — гукнув він раптом. — У мене тут був у науці один хлопець, Зеппом звали, то він усе бавився такими цяцками. Я його за те й вигнав, бо путящої роботи з нього не було, а самі отакі дурниці та всякі фокуси в голові. Може, справді це той шибеник?.. Та ні, пане вахмістре. Адже я його вигнав на початку лютого; бозна, де він тепер, але тут відтоді й не показувався.

— Ну, ми дізнаємося, чи його це лупа, — сказав поліцей. — Пане Антоне, дайте телеграму до міста, щоб прислали сюди ще двох із поліції; а лінзи щоб ніхто й пальцем не торкнув. Але насамперед треба розшукати хлопця.

Звісно, хлопця розшукали — він уже був у науці в майстра-валізника в іншому містечку; і тільки-но поліцей увійшов до майстерні, він затремтів, мов лист на осіці.

— Зеппе! — гукає до нього поліцей. — Де ти був тринадцятого червня?

— Тут був, пане вахмістре,— промимрив хлопець,— я тут із п'ятнадцятого лютого і не відлучався звідси навіть на півдня, у мене свідки є.

— Це правда, — каже хазяїн, — я сам можу посвідчити: він мешкає у мене й глядить дитину.

— От морока! — вигукнув поліцай. — Виходить, це не він.

— А що таке? — спитав майстер.

— Та була на нього підозра, — відповідає поліцай,— що тринадцятого червня він у такому й такому селі підпалив дім лимаря Антона, а від того згоріло півсела.

— Тринадцятого червня? — здивувався майстер. — Слухайте-но, це дивна річ: якраз тринадцятого хлопець спитав у мене: "Яке сьогодні число? Тринадцяте червня? Це святого Антоніна, еге? Ну, сьогодні десь щось скоїться, так і знайте!"

Ту ж мить хлопець зірвався з місця й хотів дати драла, але поліцай ухопив його за комір і повів. Дорогою Зепп йому признався, що був злий на майстра Антона, бо той лупцював його за досліди, як цуцика. Отож він, надумавши помститись, вирахував, де буде сонце опівдні тринадцятого червня, на майстрові іменини, і так припасував на горищі лінзу, щоб вона запалила соломі; а сам він, Зепп, того дня вже буде бозна-де. Все це він налаштував іще в лютому, та й пішов від лимаря.

То що б ви думали? Потім привозили якогось астронома з Відня подивитись на ту лінзу, так він довго крутив головою, коли побачив, як точно вона наставлена на опівденне сонце саме тринадцятого червня. Казав, що це треба неймовірного розуму — так угадати; а ще дивніше, що зробив це п'ятнадцятирічний підліток, і то без ніяких кутомірних інструментів. Що сталос з тим Зеппом далі — не знаю; але часом думаю

собі: який астроном або фізик вийшов би з шибеника! Адже цей бісів хлопчисько міг би стати другим Ньютоном — чи там ще ким! Скільки ж то в світі марнується винахідливого розуму та дивовижних здібностей! Шукати діамантів у піску або перлів у морі — на це, бач, людям вистачає терпіння; а от знайти в інших рідкісний і дивний дар божий, щоб він не пропав марно, — це нікому й на думку не спаде. А шкода, дуже шкода!